

Filosofiske samtaler med innsatte i fengsel

FORSKNING: 19. januar 2018 disputerte Marianne Frøystad Walderhaug med avhandlingen *Filosofiske samtaler med innsatte i fengsel. En fordypning i samtalens form og innhold*, en avhandling som er basert på hennes erfaringer med filosofiske samtaler i Bjørgvin fengsel, hvor hun har jobbet som filosof siden 2006.

Av Marianne Frøystad Walderhaug

I min avhandling er mitt prosjekt, på den ene siden, å fremheve hva jeg anser som vesentlig og karakteristisk ved filosofisk praksis, og på den andre siden, å synliggjøre hva filosofiske samtaler kan tilføre innsatte og kriminalomsorgen. Slik jeg ser det vil det første kunne gi svaret på det siste: Ved å synliggjøre hva som kjennetegner samtaler, vil verdiene i filosofiske samtaler også bli tydeliggjort.

Et viktig poeng for meg, er at det er den selvstendige, åpne og utforskende tenkningen i seg selv som må være samtalens mål. Det er her vi kan oppnå den genuine filosofiske erfaringen, som ikke bare handler om å få nye innsikter, men også om å kunne la seg forvirre og forundre. Det å komme i posisjon til refleksjon handler med andre ord om å komme i en åpen dialog med seg selv og saken, og her er det vesentlig at man tillater at tenkningen rører ved en og setter egne forestillinger på spill. Filosofiske sannheter er ikke abstrakte eller evige, men personlige og direkte knyttet til hvem vi er og hvordan vi lever våre liv, og vi får øye på dem gjennom å tenke gjennom saken på egenhånd. Når jeg stiller spørsmål ved mine verdier og sannheter, og reflekterer over begreper som normalitet, identitet eller respekt, tenker jeg over hvem jeg er og hvem jeg ønsker å være, snarere enn å orientere meg etter vaner og gitte målestokker.

Det å tenke gjennom saken selv, fører til at man kommer i et personlig og bevisst forhold til den.

Her berører vi et annet viktig poeng: Selvrefleksjoner setter oss ofte i kontakt med begreper som frihet og ansvar, som igjen vekker tanker om etiske og eksistensielle anliggender man ellers kan skyve unna og unnlate å forholde seg til, noe jeg anser som en viktig verdi ved samtaleformen.

Kort sagt: Det å tenke over en sak fra et filosofisk ståsted, gjør at vi også kommer i dialog med ulike tema på en bestemt måte, noe som synliggjør at både formen og innholdet er viktig og gir oss viktig lærdom når vi snakker om karakteristiske trekk ved filosofisk praksis. Min avhandling har derfor blitt todelt. I del 1, som jeg har kalt «teori om filosofisk praksis», har jeg vært opptatt av hva som muliggjør og kjennetegner selve *det filosofiske* ved filosofiske samtaler. I del 2, som jeg har kalt «teori i filosofisk praksis», har jeg fordypet meg i samtalens innhold, nærmere bestemt etiske og eksistensielle anliggender. I denne delen har jeg forsøkt å komme nærmere hva som står på spill for de kriminelle i deres eksistensielle erfaringer. Jeg skal nå kort redegjøre for de to delene,

for så å si noe om hva filosofiske samtaler kan tilføre innsatte og kriminalomsorgen.

Mer fra Walderhaug: [Filosofiske samtaler med innsatte](#)

Kunsten å komme i posisjon til refleksjon

I del 1 av min avhandling har jeg som sagt vært opptatt av hva som muliggjør og kjennetegner selve *det filosofiske* ved filosofiske samtaler. Her har min målsetning vært å forsøke å få grep om hva som er premissene for en vellykket samtale, ikke for å gi en endelig definisjon av hva en filosofisk samtale er, men for å lære mer om hva som åpner og lukker for den selvstendige, åpne og perspektivutvidende tenkningen. Slik jeg ser det, er det samtalsens *hvordan* (altså hvordan den foregår i praksis), og ikke *hva* det snakkes om, som er avgjørende for om samtalen kan bli genuint filosofisk eller ikke. Basert på erfaringer fra mine samtaler med innsatte, har jeg utviklet tre begreper – tilstedeværende likeverd, dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet – og gjennom disse har jeg forsøkt å få grep om hvordan den filosofiske holdningen kommer til uttrykk og foregår i samtaler.

Det første begrepet, tilstedeværende likeverd, handler om forutsetninger for at filosofisk tenkning skal finne sted, og jeg er her opptatt av *hvordan* partene henvender seg til hverandre. Et viktig poeng knyttet til dette begrepet, er at man i filosofisk samtale må bli sett og hørt som en selvstendig person, og det er her vesentlig at man har et felles fokus på en felles sak, og at man er tilstede sammen – og lar seg berøre – i den felles tenkningen om saken. Det er også et viktig poeng for meg at likeverd handler om å anerkjenne ulikhet og annerledeshet, og at jeg derfor tar avstand fra det symmetriske likeverdighetsidealet. Det symmetriske likeverdighetsidealet har vært rådende i filosofisk praksis-feltet, og, slik jeg ser det, har det stått i veien for å reflektere åpent og selvkritisk rundt filosofens ekspertrolle i filosofisk praksis.

Mine to andre begreper, dialogisk åpenhet og polyfonisk tålmodighet handler om selve tenkningen, nærmere bestemt om *hvordan* samtalepartnerne er tilstede i den åpne og frie refleksjonen, og henger også sammen. Det jeg prøver å beskrive her handler om hva det vil si å gjøre seg en filosofisk erfaring.

Dialogisk åpenhet omhandler den holdningen som må ligge til grunn for at spørsmålene selv skal få komme til orde, slik at en filosofisk prosess i det hele tatt kan finne sted. Det handler her om å stille seg åpen og la seg forvirre og forundre fra «sidelinjen», for slik å komme i et dialogisk forhold til det som betraktes. I dialogisk åpenhet drives man av et ønske om å innta et nytt og kritisk blikk på det selvfølgelige, og man utfordrer gitte sannheter, påstander og perspektiver. Viktige stikkord er:

Å sette seg selv på spill (å tenke utenfor sine faste tankemønstre) og å våge å famle i det filosofiske møtet.

Her går jeg også inn på det jeg kaller lukkede eller u-filosofiske samtaler, hvor jeg sier noe om hva som kan stenge for den åpne filosofiske tenkningen. Jeg fremhever også det filosofiske valget, nemlig at det er den enkelte selv som – frivillig – må stille seg åpen for den filosofiske prosessen. Som sagt er det ikke *hva* det snakkes om, som avgjør om samtalen blir filosofisk eller ikke, men det er holdningen vi inntar til saken som er avgjørende.

Det siste begrepet, polyfonisk tålmodighet, handler om den type tålmodighet og romslighet man må ha innenfor en filosofisk prosess – når man er i den. Det jeg er opptatt av her, er evnen til å dvele ved de spørsmål, svar, undringer, perspektiv og refleksjoner vi møter underveis i tenkningen. Begrepet peker mot samtalsens mål, som altså er selve *den filosofiske veien*, hvor man må ha rom for at så mange synspunkter og stemmer som mulig skal få komme til orde. Viktig stikkord: ikke ha det travelt – samtaler kan bli mislykkede hvis man haster mot målet. Her er jeg også opptatt av filosofisk tenkning som en kreativ aktivitet. På sett og vis handler polyfonisk tålmodighet om å bli berørt av tenkningen, og om å få øye på det man har forholdt seg til mange ganger uten egentlig å ha *sett* det eller tenkt over at det har flere sider.

Etter gjennomgangen av mine tre begreper, tar jeg til slutt for meg det jeg kaller etiske og eksistensielle aspekter ved filosofisk samtale. Her går jeg i dialog med [Hannah Arendts](#) filosofi angående tenkningen og dømmekraften,¹ hvor jeg også forsøker å synliggjøre hvordan mulige (og ønskede) (bi)effekter ved filosofisk samtale er knyttet til selve den filosofiske tenkningen som sådan.

LES OGSÅ: [Retten til frihet](#) • [Den besværlige friheten](#)

Hva står på spill for de kriminelle i deres eksistensielle erfaringer?

Det filosofiske samtalerommet er først og fremst et rom *for* de innsatte til å reflektere personlig, åpent og utforskende over sine tema fra sitt ståsted, men samtidig har samtalerne også gitt meg lærdom om de innsatte selv og deres verden, og mine møter med dem har vekket spørsmål og tanker knyttet til erfaringer av frihet og ufrihet. I min fordypning i samtalerens innhold, som utgjør del 2 av min avhandling, fant jeg at tema som kom opp i mange av samtalerne hadde det til felles at de også handlet om individets forhold til frihet og ansvar – for eksempel forskjellen mellom det å være «kriminell» eller «streit», «spilleregler» og prinsipper i kriminelle miljøer og spørsmål omkring status og respekt, valgmuligheter, identitet og endringsprosesser. Det man fra et utenfraperspektiv kan tolke som opplagte løsninger eller svar (f. eks. valget om å ta avstand fra det kriminelle livet), kan indre sett foregå på helt andre premisser. Mange opplever – på det eksistensielle plan – å stå overfor valget om å være «noen» eller «ingen»: Valget om å bli lovlydig kan for den enkelte erfares som det å gå fra å være en respektert mann i kriminelle miljøer, til å bli en mann med mange problemer nederst på samfunnets rangstige.

Samtalerne med de innsatte har med andre ord lært meg at det å endre seg fra noe til noe annet også er en eksistensiell prosess, og det har blitt viktig for meg å lære mer om hva som står på spill

for de kriminelle i deres eksistensielle erfaringer – altså forsøke å forstå mer av de kriminelles innsideperspektiv.² Med utgangspunkt i et dilemma som ofte har kommet til uttrykk i samtalene, som jeg har kalt «frihet blir ufrihet», har jeg derfor tatt for meg følgende spørsmål: Hva er denne ufriheten og hva handler den om?

Jeg starter med å gå inn i de kriminelles egne fortellinger om den kriminelle verden, hvor de forteller om kriminelle spilleregler, levemåter og holdninger. Her ble dikotomien «kriminell»/«streit» sentral, fordi de kriminelle selv forholder seg til den, og det er et viktig poeng at man opptrer forskjellig i «kriminelle» og «streite» sammenhenger. Dette handler både om å ikke bli avslørt i sine kriminelle handlinger, men også om å bli respektert og anerkjent både av «kriminelle» og «streite» (vanlige) mennesker. Det er også et viktig poeng, at de kriminelle opptrer bevisst og målrettet, og at deres handlinger og væremåter hevdes å være akseptable innenfor kriminelle miljøer.

På bakgrunn av de kriminelles egne fortellinger om sine væremåter og sitt miljø, fant jeg en fellesnevner som jeg har kalt *den kriminelle holdningen til frihet* (altså den innstillingen som kjennetegner den kriminelle væremåten). Med denne er jeg opptatt av å få grep om hva som kjennetegner det innsideperspektivet som ligger til grunn for de avgjørelser de kriminelle tar, og ståstedet de erfarer frihet og ufrihet fra. I den diskusjonen jeg går inn i, er jeg blant annet opptatt av hva det vil si å være en subjektiv aktør – altså et velgende individ med frihet og ansvar. Noe av det jeg diskuterer her, er forskjellen på 'ytre' og 'indre' perspektiver med tanke på frihet. De kriminelle og deres handlinger blir ofte i kriminalomsorgslitteraturen forklart «utenfra» gjennom teorier som fremhever årsaksforklaringer, som samfunnets påvirkning eller psykologiske faktorer, men i våre samtaler framstår de kriminelle fra et «innsideperspektiv» som bevisste, handlende og overveiende aktører.

I forlengelsen av refleksjonen rundt «den kriminelle holdningen til frihet», har jeg lest de kriminelles historier i lys av [Kierkegaards](#) begreper om etikeren og estetikerens i *Enten-Eller* (1894 [1843]), og spissborgeren (som blant annet omtales i *Sygdommen til døden* (2011 [1849]), som tematiserer ulike holdninger man kan innta til frihet og reiser spørsmål knyttet til subjektet som aktør. I denne delen forsøker jeg å si noe om hvordan erfaring av frihet og ufrihet er knyttet til bestemte innstillinger eller livsanskuelser.

Hva kan filosofiske samtaler tilføre innsatte og kriminalomsorgen?

Som de innsatte har sagt det, så handler filosofisk samtale om å lære å stille spørsmål ved oppfatninger man har, både om saker og mennesker. Gjennom *måten* man lytter og stiller spørsmål på blir man utfordret til å tenke selv, i betydning at man «kobler på» hodet på en bestemt måte: Man deler egne meninger, betraktninger og fortellinger, og reflekterer over disse, og slik kommer man på sidelinjen og betrakter livet på en ny måte.

Den type personlig dannelselse man strekker seg mot i filosofisk samtale, handler med andre ord om å se innover gjennom å se utover.

Det handler her om å være et subjekt som tenker og mener ut fra sitt selvstendige ståsted, snarere enn å være en kategori det tenkes og menes noe om.

Et viktig poeng, som også Arendt er opptatt av i sin filosofi, er at tenkningen gjør krav på en intersubjektivitet som knytter den enkelte personlig til saken og man blir ansvarlig for det man får øye på. Det at man blir utfordret til å stille spørsmål snarere enn å avgi svar, fører til at man også setter seg inn i andres ståsted og tenker rundt verden fra en større helhet, noe man kan hevde bidrar til å styrke vår dømmekraft. Sagt på en annen måte: Når vi i polyfonisk tålmodighet åpner for at alternative posisjoner får komme til orde, blir vi gjennom å sette oss inn i andres sted og forestille oss verden fra forskjellige perspektiver, bedre i stand til å reflektere over og vurdere eget standpunkt.

Gitt at den filosofiske tenkningen fører til innsikter som bidrar til at de kriminelle tar valg som fører dem ut av kriminelle livsstiler, er dette ikke bare et gode for de kriminelle selv, men de mulige effektene av filosofiske samtaler er slik også et gode for kriminalomsorgen.

LES OGSÅ: [Norges første felthumanist](#)

Noter

¹ «Thinking and moral considerations: a lecture» (1971), *The life of the mind* (1978), *Lectures on Kant's Political Philosophy* (1992), «Socrates» (2005[1990]).

² Hva jeg her mener med «de kriminelle», redegjør jeg for i mine innledende bemerkninger til del 2, og det er her viktig å understreke at denne kategorien ikke dekker alle innsatte.

Litteratur

Arendt, Hannah. 1971. «Thinking and moral considerations: a lecture.» *Social Research* 38 (3): s 417-446.

—. 1978. *The life of the mind*. San Diego, New York, London: Harcourt Brace Jovanovich, Publishers.

—. 1992. *Lectures on Kant's Political Philosophy*. The United States of America: The University of Chicago Press.

—. 2005 [1990]. «Socrates». I *The promise of politics*. New York: Schocken Books.

Kierkegaard, Søren. 1894 [1843]. *Enten-Eller. Et Livs-Fragment*. København: Det Reitzelske Forlag (George C. Grøn).

– . 2011 [1849]. *Sygdommen til døden*. Helsingør: DET lille FORLAG